

279

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΙΜΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΣ ΣΤΟΝ ΣΕΡΡΑΙΟ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ
ΓΙΩΡΓΟ ΚΑΦΤΑΝΤΖΗ

Τιμώντας τὸ μακρόχρονο λογοτεχνικὸ καὶ ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Καφταντζῆ ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Σερρῶν — Μελενίκου τοῦ ἀπένειμε τιμητικὴ πλακέτα, σὲ τελετὴ πού ὀργανώθηκε στίς 5 Δεκεμβρίου 1986 στήν αἴθουσα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός».

Τὸν κ. Γ. Καφταντζῆ παρουσίασε ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας κ. Πέτρος Πέννας, πού ἀναφέρθηκε διεξοδικά στὸ ἔργο τοῦ τιμωμένου, ὁ ὁποῖος μὲ σύμφωνη γνώμη τοῦ Δ.Σ. ἀνακηρύχθηκε ἐπίτιμο μέλος τῆς Ἑταιρίας.

Ἀκολούθησε ἀπαγγελία ποιημάτων τοῦ κ. Γ. Καφταντζῆ ἀπὸ τοὺς Σερραίους ἠθοποιούς Βίλιμα Κύρου καὶ Ντίνο Καλουπτσή.

Ἐπίσης ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρίας κ. Νίκος Τζελέπης διάβασε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο «12 μέρες» τοῦ τιμωμένου.

Στὴ συνέχεια ὁ κ. Πέννας ἀπένειμε στὸν κ. Γ. Καφταντζῆ τὴν τιμητικὴ πλακέτα.

Ἀνεβαίνοντας στὸ βῆμα ὁ κ. Καφταντζῆς, ἀφοῦ ἐξέφρασε τὴ χαρὰ καὶ τὴ συγκίνησή του γιὰ τὴν τιμὴ πού τοῦ ἐπεφύλαξε ἡ Ἑταιρία, ἀνέπτυξε τὸ θέμα: «ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ, ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΩΣ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ 1913».

Ἡ προσφώνηση τοῦ Π. Πέννα

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρίας Σερρῶν — Μελενίκου κ. Πέτρος Πέννας, παρουσιάζοντας στὸ κοινὸ τὸ λογοτέχνη — ἱστορικὸ κ. Γιώργο Καφταντζῆ, εἶπε:

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἡ Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρία Σερρῶν — Μελενίκου, πού ιδρύθηκε ἐδῶ καὶ τριάντα πέντε χρόνια, ἔχει, κατὰ τὸ καταστατικὸ της, ὡς σκοπὸ τὴν ἔρευνα καὶ τὴν προβολὴ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς ἰδιαίτερας μας πατρίδος, τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιοχῆς της, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνθάρρυνση καὶ προτροπὴ πρὸς τὶς ἱστορικὲς μελέτες καὶ ἔρευνες νεωτέρων ἐπιστημόνων.

Ἄν ἀναδιφῆσει κανεὶς τοὺς ἕως τώρα ἐκδοθέντας ἐννέα τόμους τοῦ πνευματικοῦ της ὀργάνου, τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος «Σερραϊκὰ Χρονικά», τοῦ ὁποῖου ὁ 10ος τόμος βρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωση, θὰ διαπιστώσει ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἐπέτυχε πλήρως.

Ἡ πόλις τῶν Σερρῶν, ἐξ αἰτίας εἰδικῶν συνθηκῶν, κατὰ τὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ὡς τὴν ἀπελευθέρωσίν της τὸ 1913, ἔχει νὰ ἐπιδείξει πνευματικὴ δραστηριότητα ἀνταποκρινόμενη πρὸς τὰ αἰτήματα τῶν καιρῶν ἐκείνων τῆς δουλείας. Μὲ τὴν ἴδρυση σχολείων καὶ μὲ διαφόρους πρόσφορους τρόπους γιὰ τὴ διάδοσιν τῆς παιδείας καὶ διὰ τῆς παιδείας τὴν ἀφύπνιση καὶ διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς συνείδησης κατόρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴ ταυτότητα ὅλης τῆς περιοχῆς, ἀποτελεσματικὰ ἀντιδρώντας καὶ ἀποκρούοντας τὴν προσπάθειαν ἀλλοιώσεως τῆς ἐθνολογικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου καὶ τὸν ἐκσλαβισμό τῆς μετὰ τὴν βία καὶ τὴν τρομοκρατία.

Ὑστερα ὁμως ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀποδεσμευμένοι οἱ ἐπιστήμονες καὶ οἱ πνευματικοὶ ταγοὶ τοῦ τόπου ἀπὸ τὸ μεγάλο ἐθνικὸν χρέος, μὲ ζήλον καὶ μὲ σχετικὴ ἐπιτυχία ἐπιδόθηκαν στὴν ἐπιστημονικὴ καὶ λογοτεχνικὴ καλλιέργεια, μὲ στόχον τὴν πνευματικὴ ἀναβάθμισιν τοῦ τόπου μας καὶ τὴν προσαρμογὴν τοῦ στα νέα πνευματικὰ ρεύματα, ποὺ δημιουργήθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔνταξιν τῆς πόλεώς μας, καὶ τῆς Μακεδονίας γενικώτερα, στὸν κορμὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἔτσι ἡ πόλις τῶν Σερρῶν, παρουσιάζει σήμερον μιὰν ἀξιόλογον πνευματικὴν ἀνθισσιν μὲ ἐκπροσώπους ὄλων τῶν πνευματικῶν ροπῶν καὶ ἰδεολογιῶν, καὶ μιὰ πλειάδα ἀξιόλογων πνευματικῶν δημιουργῶν στὸν τομέα τῆς ποιήσεως, τῆς λογοτεχνίας τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, καὶ ἀκόμα ἱστορικῶν ἐρευνητῶν καὶ συγγραφέων ποὺ ἀξιολογοῦν ἱκανοποιητικὰ τὴν πνευματικὴν στάθμην τοῦ τόπου μας.

Ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους τῆς πόλεώς μας εἶναι καὶ ὁ τιμώμενος σήμερον συμπολίτης μας Γιώργος Καφταντζῆς. Εἶναι πολὺπλευρῆ ἡ λογοτεχνικὴ του δραστηριότητα καὶ παρουσία. Στὴ μακροχρόνια προσπάθειά του γιὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν Σερρῶν, ὑπηρετήσας καὶ ὑπηρετεῖ μὲ πάθος καὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἔρευνα, γι' αὐτὸ καὶ ἐπάξια θεωρεῖται σήμερον ἐκλεκτὸς ἀνάμεσα στοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ κορυφαῖος πνευματικὸς δημιουργός.

Εἶναι δύσκολον, στὰ περιορισμένα ὄρια μιᾶς παρουσιάσεως, νὰ ἐξαντλήσω τὴν σκιαγράφωσιν τῆς προσωπικότητάς του καὶ νὰ ἀναλύσω σὲ βάθος τὸ ἔργον του.

Εἶναι τόσο τεράστιον σὲ ὄγκον καὶ ποιότητα, ὥστε ἡ ἀναφορὰ στὸ ἔργον του θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην σύντομη, καὶ στὸ ἐπίπεδον ποὺ χρειάζεται, γιὰ μιὰ πρώτη γεύσιν καὶ δικαιολόγησιν τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἑταιρίας μας γιὰ τὴν σημερινὴν ἐπιβράβευσίν του.

Ὁ Γιώργος Καφταντζῆς γεννήθηκε τὸ 1920 στὴν Ἡράκλεια τῶν Σερ-

ρῶν (Κάτω Τζουμαγιά), με προγονικὲς καὶ οἰκογενειακὲς καταβολὲς ποὺ συντέλεσαν οὐσιαστικὰ στὴ περαιτέρω πνευματικὴ του καλλιέργεια καὶ τὶς ἐπιστημονικὲς καὶ κοινωνικὲς του ἐπιδόσεις.

Σπούδασε Νομικὰ στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἄσκησε τὸ δικηγορικὸ ἐπάγγελμα με σοβαρότητα καὶ πλήρη ἐπιτυχία στὴν πόλη τῶν Σερρῶν, ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ του ὡς τῆ συνταξιοδότησή του.

Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Γιώργου Καφταντζῆ εἶναι τεράστιο. Ἡ ποίησή του ἀγγίζει ὅλα τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα, με τὴ γνήσια ποιητικὴ του φλέβα. Ὁ στίχος του λυρικός, τρυφερὸς ἐλεγειακός, κάποτε σκληρὸς καὶ ἄδρὸς ἀλλὰ πάντα ξάστερος, τραγουδάει τὰ νεανικὰ ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄριμου ἀνθρώπου τὰ ὄραματα καὶ τὶς ἀγωνίες, γιὰ ἀνθρωπιὰ καὶ δικαιοσύνη. Καὶ θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσωπευτικώτερους ποιητὲς τοῦ μεταπολέμου. Οἱ τίτλοι μόνο, τοῦ ποιητικοῦ καὶ λογοτεχνικοῦ του ἔργου, μαρτυροῦν τοὺς στόχους καὶ τὰ ὄραματά του. Θὰ τοὺς ἀναφέρω κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ ἐκδόσεώς των:

- 1) Ματωμένη γῆ, νουβέλα 1947.
- 2) Μοιρολόγια, ποιήματα 1948.
- 3) Οὐράνια στάχνα, ποιήματα 1955.
- 4) Δώδεκα μέρες, μυθιστόρημα βγαλμένο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ τὰ προσωπικά του βιώματα, ἀπὸ τὴ μάχη τῆς Κρήτης στὴν ὁποία πῆρε μέρος καὶ τὴ συμμετοχὴ του στὴν ἀντίσταση κατὰ τῶν εἰσβολέων.
- 5) Τὸ Πανηγύρι τῆς φωτιᾶς, ποιήματα 1959.
- 6) Δύσκολες χρονιές, ποιήματα 1959.
- 7) Ἡ Μπαλάντα τοῦ φεγγαριοῦ, ποιήματα 1961.
- 8) Ἀναθήματα, ποιήματα 1966.
- 9) Ἐλεγείες, ποιήματα 1971.
- 10) Τὰ Παράλειπόμενα, ποιήματα 1985.

Ποιήματα τοῦ Γιώργου Καφταντζῆ δημοσιεύθηκαν σ' ὅλες σχεδὸν τὶς γνωστὲς ποιητικὲς Ἀνθολογίες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλα μεταφράσθηκαν σὲ ξένες γλῶσσες, στὰ Ἀγγλικά, Γαλλικά, Ἰταλικά καὶ Ρωσικά καὶ συμπεριλήφθηκαν καὶ σὲ πολλὲς ξένες ἀνθολογίες ὅπως στὴν Οὐγγρικὴ, τὴν Πολωνικὴ καὶ ἄλλες. Ἔργασίες του καὶ ἄρθρα δημοσιεύθηκαν σὲ περιοδικὰ Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκης, Σερρῶν κ.ά. Ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ του καὶ πληθώρα διαλέξεων φιλολογικῶν, σὲ αἴθουσες τῆς Ἀθήνας, τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ Γιώργος Καφταντζῆς ἀσχολήθηκε καὶ με τὸ θέατρο. Πολλὰ ἀπὸ τὰ θεατρικά του ἔργα παίχθηκαν κατὰ καιροὺς με μεγάλη ἐπιτυχία καὶ στὴν πόλη τῶν Σερρῶν καὶ σὲ ἄλλες Μακεδονικὲς πόλεις, ὅπως στὴ Δράμα, στὴ

Θεσσαλονίκη, ἐπίσης στὸ θεατρικὸ φεστιβάλ Ἰθάκης.

Τὸ ἴδιο σημαντικὸ καὶ σπουδαῖο καὶ ἰσάξιο πρὸς τὸ λογοτεχνικὸ εἶναι καὶ τὸ ἐρευνητικὸ του ἔργο πάνω στὴν ἱστορία τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιοχῆς της, καρπὸς τῆς ὁποίας εἶναι τὰ περισπούδαστα ἱστορικὰ του συγγράμματα:

1) Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῆς περιφέρειάς της (τόμοι 2, 1967-1972).

2) Ἱστορία τῆς Ἡράκλειας Σερρῶν (1973).

3) Τὰ Δημοτικὰ τραγούδια τοῦ Νομοῦ Σερρῶν, ἀνθολογία (1978).

4) Σερραϊκὴ Χρονογραφία τοῦ Παπα-Συναδινοῦ, σχολιασμένη (1983).

5) Οἱ Σέρρες ἄλλοτε καὶ τώρα. Ἱστορικὸ ἀφιέρωμα, μὲ πλῆθος σπανίων καὶ δυσεῦρετων φωτογραφιῶν, ποὺ φωτίζουν καὶ ὀπτικά, καὶ συμπληρώνουν πολλὰ σημεῖα τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς πόλεως Σερρῶν (1985).

Καὶ ἀκόμα ἔχει γιὰ τύπωμα: Μακεδονία 1941, Χρονικό, καὶ τὰ Ἀρχαῖα νομίσματα τῆς Μακεδονίας.

Οἱ κριτικὲς τοῦ τεράστιου αὐτοῦ ἔργου του εἶναι ἄφθονες καὶ ὅλες ἐνθουσιαστικὲς.

Ἄλλὰ καὶ οἱ τιμητικὲς διακρίσεις ποὺ τοῦ ἔγιναν ὡς τώρα γιὰ τὴν ἐπιβράβευση τοῦ ἔργου του, εἶναι ἐνδεικτικὲς τῆς ἀπήχησης ποὺ εἶχε καὶ στοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους καὶ στὸ κοινὸ γενικότερα.

Ἀνακηρύχθηκε ἐπίτιμο μέλος τῆς Σερραϊκῆς Πολιτιστικῆς Ἐταιρείας καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ὀργάνωσης τοῦ Λαϊκοῦ Πανεπιστημίου Σερρῶν.

Ἀνακηρύχθηκε ἐπίσης ἐπίτιμο μέλος τῆς Σερραϊκῆς Φοιτητικῆς Ἐνωσης, καὶ πῆρε δίπλωμα τιμῆς τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1966.

Τοῦ δόθηκε βραβεῖο Εὐποιῖας καὶ ἀργυρὸ μετάλλιο γιὰ τὴν προσφορά του στὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες στίς 12-5-1985 ἀπὸ τὸν Ροταριανὸ Ὅμιλο Θεσσαλονίκης, καὶ χρυσὸ βραβεῖο ἀπὸ τὸ Δῆμο Σερρῶν, γιὰ τὴν προσφορά του στὰ γράμματα.

Γιὰ τοῦτο ἡ Ἐταιρία μας, ἐκτιμώντας τὴν πρὸς τὴν πόλη τῶν Σερρῶν καὶ τὸ Πανελλήνιο μεγάλη πνευματικὴ του προσφορά, ἐπιβραβεύει τὸ ἔργο του, τὸν ἀνακηρύσσει Ἐπίτιμο Μέλος της καὶ τοῦ ἀπονέμει δι' ἑμοῦ ὡς ΓΕ-ΡΑΣ ἀναμνηστικὴ πλακέτα.

Προηγούμενος, ὁμως, δείγματα ἐνδεικτικὰ καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ ὄφους καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του, θὰ μᾶς προσφέρουν ἀμέσως οἱ διακεκριμένοι Σερραῖοι καλλιτέχνες, οἱ ἠθοποιοὶ καὶ πρωταγωνιστὲς τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου κυρία Βίλμα Κύρου καὶ ὁ κ. Ντίνος Καλουπτσῆς, τοὺς ὁποίους καὶ

εὐχαριστοῦμε θερμὰ γιὰ τὴ συμβολή τους στὴν ἐπιτυχία τῆς ἐκδηλώσεώς μας.

Ὁ δὲ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρίας μας κ. Νίκος Τζελέπης, συμπολεμιστῆς τοῦ τιμωμένου στὴ Μάχη τῆς Κρήτης, θὰ μᾶς διαβάσει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα «Δώδεκα μέρες».

Ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας κ. Π. Πέννας καὶ ὁ κ. Γ. Καφταντζῆς μὲ τὴν τιμητικὴ πλακέτα.

Ἡ Ὁμιλία τοῦ Γιώργου Καφταντζῆ

Εὐχαριστῶ τὸν πρόεδρο κ. Πέτρο Πέννα, τὸν μεγάλο Σερραῖο συγγραφέα καὶ διανοητὴ, γιὰ τὰ ἐπαινετικά του λόγια, καθὼς καὶ ὅλα τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἱστορικῆς καὶ Λαογραφικῆς Ἑταιρίας Σερρῶν - Μελενίκου γιὰ τὴν τιμὴ ποῦ μοῦ ἀπονέμουν σήμερα.

Ξέρω πῶς οἱ προθέσεις τους εἶναι ἀληθινές καὶ ἡ τιμὴ προέρχεται ἀπὸ καθιερωμένο Σωματεῖο, μὲ σοβαρὸ ἔργο καὶ διεθνὲς κύρος. Γι' αὐτὸ μὲ συγκίνησε βαθιά.

Εἶναι δύσκολο, νὰ μὴ νιώθεις ἀμήχανα, ὅταν παίρνεις μιὰ διάκριση. Δοκιμάζεται ἡ πνευματικὴ σεμνότητά σου καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ ἔργου σου. Σημαδεύει ὅμως ἓνα δρόμο χρέους, τὸ δρόμο τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης τοὺς Σερραίους πρωταγωνιστὲς τοῦ θεάτρου Βίλμα Κύρου καὶ Ντίνο Καλουπτσή, ποὺ λάμπρυναν μὲ τὶς ἀπαγγελίες τὴν ἐκδήλωση καὶ τὸν ἀντιπρόεδρο τῆς Ἑταιρίας, φίλο Νίκο Τζελέπη, ποὺ διάβασε ἀποσπάσματα ἀπ' τὶς «12 μέρες».

Εὐχαριστῶ καὶ ὄλους ἐσᾶς τοὺς φίλους, γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν τιμητικὴ σας παρουσία.

Τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἤθελα νὰ σᾶς μιλήσω ἦταν ἀρχικά: *«Γράμματα καὶ Καλὲς Τέχνες στὶς Σέρρες, ἀπ' τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα».*

Μὰ εἶδα πῶς ὄσες περικοπὲς καὶ ἀπλουστεύσεις κι ἂν ἔκαμνα ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν παραβιάσω τὸ συνηθισμένο χρόνο μιᾶς ὀμιλίας καὶ νὰ μὴ σᾶς κουράσω. Γι' αὐτὸ περιορίζομαι στὸ δεῦτερο σκέλος, ποὺ εἶναι ἄλλωστε σχεδὸν παρθενικό, ἀφοῦ γιὰ τὴν παιδεία μᾶς ἔδωσαν ὀλοκληρωμένες καὶ συναρπαστικὲς ἐργασίες δυὸ ἔξοχοι Σερραῖοι μελετητές, ἡ Ἑλλη Βλάχου καὶ ὁ Πέτρος Πέννας.

Χαρακτήρισα τὸ θέμα μου παρθενικό. Μὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ δύσκολο, ὄχι τόσο γιὰ τὸν κόπο ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἀξιολόγηση καὶ ἡ σύνθεση τοῦ ὕλικου, ὅσο γιὰ τὴ δραματικὴ ἔλλειψη στοιχείων, ποὺ ὀφείλεται στὶς γνωστὲς αἰτίες, πυρκαγιές, λεηλασίες καὶ πολεμικὲς καταστροφές τῆς πόλης μας.

Τὸ κακὸ εἶναι ὅμως πιὸ ὀδυνηρό, γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν πολύτιμα βυζαντινὰ κατὰλοιπα τῶν Σερρῶν, παλιὰ βιβλία, χειρόγραφα, εἰκόνες, ἔργα τορευτικῆς καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τέχνης, ποὺ πῆραν ἀπὸ τὶς Σέρρες οἱ Βούλγαροι τὸ 1917 καὶ τὰ ἐπέστρεψαν μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Νεϊγύ, ποτὲ δὲν παραδόθηκαν στὴ δικαιοῦχο πολιτεία τῶν Σερρῶν. Κατακρατήθηκαν ἐντελῶς αὐθαίρετα ἀπ' τὰ μουσεῖα καὶ τὶς βιβλιοθηκὲς τῆς Ἀθήνας.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ πόλη ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος ὡς Σίρι Παιονική, ὑπῆρχε ἐδῶ ποὺ βρίσκονται σήμερα οἱ Σέρρες, τὰ Σέρρας κατὰ τὸ σερραϊκὸ λαό, ποὺ ἐπιμένει σ' αὐτὸν τὸν οὐδέτερο τύπο τοῦ ὀνόματος.

Δὲν ξέρουμε ποῖο ἦταν τὸ μέγεθος τῆς πόλης τότε, τί εἶδους κτίρια εἶχε, ποιὸς ρυθμὸς ἐπικρατοῦσε, δὲν ξέρουμε σχεδὸν τίποτε. Κανένα ἱ-

χνος δὲ διασώθηκε ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ ἐκεῖνο παρελθόν, κανένα εὔρημα δὲν ἔφτασε ὡς ἐμᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα μελανόμορφα ὄστρακα, ποὺ ἀνακάλυψε ὁ καθηγητὴς Γιώργος Μπακαλάκης τὸ 1934 καὶ τὸ 1956 στὴν Ἀκρόπολη καὶ ἀνῆκαν χωρὶς ἀμφιβολία στὸν 6ο ἢ 7ο αἰῶνα π.Χ.

Δύο παράλληλοι τοῖχοι μήκους 5 καὶ 8 μ. ὁ καθένας καὶ ὕψους 60 ἐκ. στὴ βάση τοῦ μεγάλου πύργου τῆς Ἀκρόπολης, ἓνα γωνιακὸ καὶ ἰσοδομο θεμέλιο στὸ ψηλότερο σημεῖο τῆς Ἀκρόπολης καὶ μιὰ μαρμάρινη βάση πύλης, ἀποτελοῦν τὸ δίχως ἄλλο ὑλικὸ προβυζαντινὸ, ποὺ διασώθηκε τὸ πιθανότερο στὴν ἀρχικὴ του θέση ἢ μεταφέρθηκε ἀπὸ οἰκοδομήματα κλασσικῆς ἐποχῆς.

Σημαντικὸ εὔρημα εἶναι καὶ ἓνας τοῖχος κατασκευασμένος μὲ στρογγυλὲς γκριζόλευκες πέτρες κάποιου ρωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος ποὺ ἀνακαλύφθηκε τὸ 1966 σὲ βάθος 4 μ. στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τῶν Παλαιοσημερολογιτῶν. Μόνο μ' αὐτὰ ὁμως δὲν μποροῦμε νὰ μορφώσουμε οὐσιαστικὴ γνώμη γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῆς πρώιμης ἐποχῆς.

Στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ οἱ Σέρρες ἦταν πόλη ἀξιόλογη, ὅπως μαρτυροῦν ἡ ἔδρα σ' αὐτὴ ἀπὸ τὸν 5ο ἀκόμα αἰῶνα ἐπισκοπῆς καὶ τὸ ὅτι συγκαταλέγονται κατὰ τὸν 6ο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἱεροκλῆ ἀνάμεσα στὶς πιὸ σημαντικὲς πόλεις τῆς 7ης ἐπαρχίας τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους (Ἰλλυρικοῦ). Κατόπιν ἀπ' τὸν 8ο αἰῶνα τὰ στοιχεῖα γι' αὐτὴν ἀρχίζουν καὶ γίνονται ὀλοένα ἀφθονότερα.

Ἐμφανίζεται πιά τώρα σὰν ἡ πιὸ ἐπίσημη πόλη ἀπ' ὅλες ἀνάμεσα στὸ Νέστο καὶ Στρυμόνα καὶ οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς τὴν ἀποκαλοῦν «Μέγα καὶ θαυμαστὸν ἄστυ», πόλη «ἰσχυρὴ», «ἀναγκαία», «καλὴ», «πλούσια», «μεγάλῃ», «ἀρίστη», «μητρόπολη» κλπ.

Στὴν περίοδο αὐτὴ ἔπαθε πολλὲς καταστροφές, μερικὲς ὀλοκληρωτικὲς, καὶ σκλαβώθηκε ἀρκετὲς φορές, μὰ τελικὰ ἐπέζησε.

Τὸ παλιότερο καὶ πολυτιμότερο κτίριο τῶν Σερρῶν εἶναι ἀσφαλῶς ὁ ἀναστηλωμένος μὰ ἀλειτούργητος σήμερα ναὸς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, γνωστὸς στοὺς παλιοὺς Σερραῖους σὰν Παλιὰ Μητρόπολη.

Εἶναι μεγάλη ὀρθογώνια ἑλληνιστικὴ βασιλικὴ τρίκλιτη. Ἡ ἀρχικὴ κατασκευὴ τῆς ἀνάγεται σὲ χρόνους παλαιοχριστιανικοὺς καὶ κατὰ καιροὺς δέχτηκε διάφορες προσθῆκες καὶ ἐπισκευές.

Στὸ χρονικὸ ἐντοπισμὸ συνηγοροῦν τὰ ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα τοῦ ναοῦ (ἀψίδα, κίονες κλπ.), ἡ πολὺ χαμηλὴ στάθμη τοῦ δαπέδου του, διάφορες ἐπιγραφές, μαρμάρινα ἀνάγλυφα κ.ἄ.

Πρώτη μνεῖα ἔμμεση ἀλλὰ σαφῆς τοῦ ναοῦ γίνεται τὸ 12ο αἰῶνα καὶ ρητὴ τὸ 1321.

Κτίριο μεσαιωνικὸ ἀξιόλογο εἶναι καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῆς Ἀκρόπολης, κοιμητηριακὸς ναὸς μὲ κρύπτη.

Ἀπὸ τὴν τοιχοδομία (ἀπλὴ κατασκευὴ μόνο μὲ ἐπάλληλα ὀριζόντια τοῦβλα, ποὺ ἐναλλάσσονται μὲ ἰσόπαχο κονίαμα), τῆ μελέτη τῶν γλυπτῶν του καὶ τέλος ἀπ' τὴν εἰκονογραφία του, μποροῦμε νὰ τὸν τοποθετήσουμε στὸν 11ο αἰῶνα (Παπαγεωργίου - Ευγγόπουλος).

Στὴν ἴδια ἐποχὴ ἀνάγονταν κ' ἕνας ἄλλος ὁμώνυμος ναὸς δίπλα στὴν Ἁγία Φωτίδα, ποὺ τὸ ἐρεῖπιό του μελέτησε ὁ Ευγγόπουλος τὸ 1926 καὶ ἰσοπεδώθηκε ἀργότερα.

Χαρακτηριστικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα εἶναι καὶ οἱ ναοὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Κρυονερίτη, κτίσμα τοῦ 1298, τὸ Προδρομοῦδι, τοῦ 1342, καὶ τὸ ἀνώνυμο παρεκκλησάκι πλάι στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους ποὺ ἀναγέρθηκε πιθανὸν τὸ 1346, γιὰ νὰ ταφεῖ σ' αὐτὸ ὁ πατριάρχης Κάλλιστος.

Στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας οἱ Σέρρες μεγαλώνουν πολιοδομικά. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα ὁ Τοῦρκος συγγραφεὴς Χατζηκάφα τὴν ἀποκαλεῖ «πόλη τῶν σοφῶν» καὶ ὁ Τοῦρκος περιηγητὴς Ἐβλιγιὰ Τσελεμπὶ τὸ 1668 τὴν ἀναφέρειν τρίτη σὲ μέγεθος καὶ σπουδαιότητα ἀνάμεσα στὶς δέκα μεγαλύτερες πόλεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, δηλαδὴ Ἀδριανούπολη, Θεσσαλονίκη, Σέρραι, Λάρισα, Σόφια, Βελιγράδι, Βούδα, Σαράγεβο, Σκόπια, Φιλιππούπολη.

Ἀξιόλογα εἶναι πολλὰ τουρκικὰ οἰκοδομήματα ποὺ δείχνουν ἐκτὸς ἀπ' τὴν ἱστορικὴ πορεία, τὴν ἐπιμξία τῆς ἀνατολικῆς καὶ βυζαντινῆς τέχνης, τὶς ἀλληλοεπιδράσεις τῶν δύο ρυθμῶν καὶ τὴ διαμόρφωση τοπικῶν, ἀρχιτεκτονικῶν στοιχείων.

Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικότερα καὶ ὁμορφότερα τεμένη τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας φημισμένο ἄλλοτε γιὰ τὴν κομψότητα, χάρη καὶ ἐλαφράδα του εἶναι τὸ τέμενος Ἀχμέτ Πασιᾶ τοῦ 1492, ποὺ ἡ ἀδιαφορία καὶ μισαλλοδοξία μας τὸ κατάντησε ἐπικίνδυνο ἐρεῖπιο.

Ἐνα ἄλλο μνημεῖο, τὸ Τζιντζιρλι τζαμί, παρουσιάζει ἐπίσης σημαντικὰ ἀρχιτεκτονικὰ χαρίσματα.

Ἀπὸ τὰ παλιότερα τουρκικὰ κτίσματα, τὸ μόνο ποὺ διασώθηκε εἶναι τὸ Μπεζεστενί, ποὺ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ κλειστὴ ἀγορὰ πολυτελῶν ἐμπορευμάτων ἄλλοτε καὶ σήμερα εἶναι ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο.

Πρόκειται γιὰ ἕνα οἰκοδόμημα διαστάσεων 20×60×31,45 μ. μὲ 6 τυφλοὺς σφαιρικοὺς θόλους καὶ 4 εἰσόδους, ἄλλοτε μολυβδοσκεπάστο. Χτίστηκε τὸ πιθανότερο τὸ 1385 μαζί μὲ τὸ Ἐσκι τζαμί, ποὺ τὸ γκρέμισε τὸ 1938 ἡ βάρβαρη δημοτικὴ σκαπάνη.

Ἀρχοντικὰ τουρκικὰ ἢ ἑλληνικὰ δὲν σώθηκαν στὶς Σέρρες. Μόνο μερικὰ δημόσια κτίρια νεοκλασσικοῦ ρυθμοῦ ὅπως τὸ Διοικητήριο ποὺ

ἀνηγέρθηκε τὸ 1898 - 1905.

Ἰδιωτικὲς κατοικίαι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ μὲ τὸν ἰδιαίτερο παραδοσιακὸ χαρακτήρα ὑπάρχουν ἀκόμα ἀρκετὲς στὶς δυὸ παλιὲς συνοικίαι τῶν Σερρῶν, τὴν Καμενίκια καὶ Ἀραμπατζῆ μαχαλὰ ποὺ δὲν κάηκαν.

Μὰ πιὸ παλιὰ καὶ καλὰ δείγματα τῆς λαϊκῆς μακεδονικῆς ἀρχιτεκτονικῆς διασώθηκαν μόνο δύο. Τὸ σπίτι τοῦ Ζαπάρρα μὲ τὸ λιακωτὸ πρὸς τὴν αὐλὴ (τύπος σὲ σχῆμα ὑποδοχῆς Π) καὶ τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Κυριακίδη. Ρυθμὸς μελετημένος καθολικός, ἢ ἐπιμερισμένος σὲ ἐνότητες, προπαντὸς δεμένος μὲ τὸ περιβάλλον καὶ τὴν παράδοση, δὲν ὑπάρχει στὴν πόλη μας.

Οἱ σημερινὲς Σέρρες μέσα σὲ ὁμορφὸ ἀληθινὰ φυσικὸ περίγυρο, εἶναι μιὰ πόλη δυστυχῶς ἀνώδυμη, ἄχρωμη, μονότονη, πνιγμένη στὸ τσιμέντο, μὲ γυμνοὺς χώρους καὶ ἀναρθρὲς προσόψεις.

Στὸ σύντομο αὐτὸ κεφάλαιο θὰ πρέπει νὰ συγκαταλέξουμε καὶ τὶς δημόσιες βρύσες τῶν Σερρῶν ποὺ ἦταν πάνω ἀπὸ 700 καὶ ξακουστὲς γιὰ τὴ χάρη, τὴν κομψότητα καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ τους δέσιμο μὲ τὸ περίγυρο, μολοντί θὰ μπορούσαμε νὰ τὶς ἀναφέρουμε καὶ στὸ κεφάλαιο τῆς γλυπτικῆς γιὰ τὶς περίφημες γλυπτὲς διακοσμῆσεις τους.

Μιὰ ὄνομαστὴ βρύση ποὺ «κατεσκευάσθη διὰ δαπάνης καὶ καλλιτεχνικῆς ἐργασίας παρὰ τινος Μάρκου» ὑπάρχει σήμερα στὸ προστώο τῆς μονῆς Προδρόμου, γνωστὴ σὰν «Ἀγιασμούδι».

Μιὰ ἄλλη βρύση τοῦ 1857 ἔξω ἀπ' τὸ ἴδιο μοναστήρι ἀπὸ γκρίζο μάρμαρο «ἔργον Βαλάση Πολύζου» εἶναι ἐπιβλητικὴ, στολισμένη μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις, ἀνθέμια καὶ κολόνες, ἔχοντας γιὰ κρουνοὸ μιὰ λεοντοκεφαλή.

Τέλος μιὰ τουρκικὴ βρύση τοῦ 1813 ποὺ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸ μασωλεῖο τοῦ Ἰσμαῆλ Μπέη προκαλεῖ τὸ θαυμασμό μας γιὰ τὴ μεγαλοπρέπεια καὶ τὴν ἐπιμελημένη διακόσμησή της.

Σήμερα καμιὰ δημόσια βρύση δὲν τρέχει κελαρύζοντας μελωδικὰ στὴν πόλη τῶν Σερρῶν. Ἴσως γιὰ τὸ δὲν ὑπάρχουν κουρασμένοι καβαλάρηδες καὶ στρατοκόποι, οὔτε διψασμένοι ταξιδιωτὲς, δὲν ὑπάρχει ὄνειρο καὶ ὁμορφιά, δὲν ὑπάρχει προπαντὸς φυσικὴ ἀνθρώπινη ζωὴ.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Ἀνασκαφὲς συστηματικὲς δὲν ἔγιναν μέχρι σήμερα στὶς Σέρρες. Λίγα εἶναι καὶ τὰ γνωστὰ γλυπτὰ ποὺ ἐκτάφηκαν ἀποδειγμένα μέσα ἀπὸ τὴ σεραϊκὴ γῆ. Ἀπ' αὐτὰ τὰ περισσότερα εἶναι ἐπιτάφια καὶ λιγότερα τιμητικὰ καὶ ἀναθηματικά. Τὸ ἀρχαιότερο γλυπτὸ εἶναι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Κανένα δεῖγμα γλυπτικῆς ἢ πλαστικῆς, ἄγαλμα, εἰδώλιο, σκεῦος δὲ

βρέθηκε ἀπὸ μιὰ προγενέστερη ἐποχή.

Δὲν μπορούμε συνεπῶς νὰ ξέrouμε τί στάδια διέτρεξε καὶ σὲ τί βαθμὸ ἔφτασε ἡ τέχνη τῆς γλυπτικῆς στὸν τόπο μας.

Ἄν ἐξετάσουμε ὁμῶς τὶς ἐπιτύμβιες στῆλες καὶ τὰ πορτραῖτα τοὺς βλέπουμε πὼς φέρνουν ὅλες βαριά τὴ σφραγίδα τῆς ρωμαϊκῆς φορμαλιστικῆς ὁμοιομορφίας μὲ τὰ ἀβαθῆ ἐπίπεδα καὶ τὸν αἰσθητικὸ ἐκφυλισμὸ, μολονότι δὲ λείπει ἐντελῶς ἡ πνοὴ τῆς ἑλληνικῆς παράδοσης μὲ τοὺς διαμορφωμένους ὀριστικούς τύπους. Γενικὰ τὰ θέματα εἶναι στεγνὰ καὶ τυπικὰ καὶ ὁ τόνος ἐπαρχιακὸς καὶ ἀφελής, πού κάποτε ὁμῶς ζωντανεῦει ἀπὸ προσωπικὲς ἀναλαμπὲς καὶ ζεστὰ χρώματα.

Μερικὰ πορτραῖτα ὡστόσο δουλεμένα ἀρκετὰ προσεκτικὰ εἶναι ρεαλιστικὰ καὶ ξεπερνώντας ὡς ἓνα βαθμὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀκαμψία καὶ τυποποίηση, ἐκφράζουν μὲ τὴν ἀξιόπρεπη γαλήνη καὶ τὴ σοβαρὴ τους θλίψη ἀληθινὰ πένθημα συναισθήματα.

Κυρίαρχη μορφή στὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπιτύμβια εἶναι μιὰ αἰνιγματικὴ θρακικὴ θεότητα, γνωστὴ σὰν ἥρωας καβαλάρης, πού εἰκονίζεται μπροστὰ σ' ἓναν κάπρο καὶ σ' ἓνα δέντρο πού τὸ δαχτυλιδώνει ἓνα φίδι.

Δὲν ξέrouμε πού λαξεύτηκαν τὰ σερραϊκὰ μνημεῖα. Ἀπὸ τὸ εἶδος ὁμῶς τοῦ μαρμάρου, πού τὸ συναντοῦμε καὶ σήμερα στὴν περιοχή, τὰ εἰδικευμένα θέματα καὶ τὸν τεράστιο ὄγκο μερικῶν μνημείων, πού εἶναι δύσκολη ἢ μεταφορὰ τοὺς ἀπὸ τόπους μακρινούς, φαίνεται σχεδὸν βέβαια ἢ ὕπαρξη τοπικῶν ἐργαστηρίων γλυπτικῆς ἢ προτιμότερο λαϊκῶν μαρμαρογλυφείων στὴν πόλη μας.

Στὴν κατοπινὴ πρώιμη βυζαντινὴ ἐποχή, ἀναπτύσσεται μιὰ λαϊκὴ γλυπτικὴ πού τὴ βλέπουμε σὲ ἐπιτάφιας πλάκες τῶν παλιῶν νεκροταφείων μὲ σκαλισμένα λουλούδια, σταυρούς καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ σύμβολα, ἀλλὰ καὶ στὰ μέλη τῶν ναῶν.

Ἀνάγλυφα μὲ λατινικὲς ἐπιγραφὲς ἐλάχιστα σώθηκαν στὶς Σέρρες καὶ εἶναι ἀμφίβολος ὁ τύπος τῆς προέλευσῆς τους.

Σπάνια εἶναι καὶ τὰ βυζαντινὰ ἔργα γλυπτικῆς. Ὑπάρχουν γνωστὲς δυὸ μαρμάρινες εἰκόνες ἀπὸ τὶς μοναδικὲς στὸ εἶδος τους. Στὴ μιὰ εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Εὐεργέτης» καὶ στὴν ἄλλη ἡ Παναγία μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Μήτηρ Θεοῦ ἢ Πονολύτριά».

Εἶναι ἔργα τοῦ 12ου αἰῶνα, καμωμένα ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν ἴδιο ἀνώνυμο τεχνίτη, ἀπλὰ καὶ παραστατικά, μὰ ἐπίτηδες συμπιεσμένα σὲ ἀφύσικο βαθμὸ ὥστε νὰ φαίνονται σχεδὸν ἐπίπεδα καὶ σχεδὸν ἄσαρκα μὲ ὕφος ξερό καὶ αἰνιγματικὸ, πρᾶγμα πού δὲ θὰ τὸ εὐνοοῦσαν οἱ μαλακὲς καμπύλες καὶ μιὰ εὐρύτερη προοπτικὴ.

Κατὰ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες, ἀξιόλογα ἐργαστήρια γλυπτικῆς δὲ φαίνεται νὰ λειτούργησαν στὶς Σέρρες.

Στὸ μαρμάρينو ὄμως τέμπλο τοῦ Κρυονερίτη, ὑπάρχει χαραγμένη ἢ πληροφορία πὼς ἐγινε τὸ 1866 «διὰ χειρὸς Γεωργίου Ἰωάννου Βροντινοῦ».

Ἔργα γλυπτικῆς τέλος, ποὺ ἔχουν στηθεῖ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου, ὅπως ἡ προτομὴ τοῦ Πόρναλη τὸ 1900, τοῦ Γρηγορίου Ρακιτζῆ καὶ τῆς συζύγου του τὸ 1906, τοῦ Λαζάρου Κούση τὸ 1909, εἶναι ἔργα ξένων καὶ ὄχι Σερραίων καλλιτεχνῶν.

Ἐδῶ ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε τὰ δυὸ ξυλόγλυπτα τέμπλα τοῦ καθολικοῦ ναοῦ τῆς μονῆς Προδρόμου καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χιονοχωρίου. Κατασκευάστηκαν ἀπὸ ἀγνώστους Σερραίους καλλιτέχνες καὶ εἶναι ἀπαράμιλλα ἔργα ὑπομονῆς, εὐαισθησίας καὶ καλλιτεχνικῆς πνοῆς. Ὁ Χριστόφορος γράφει στὸ Προσκυνητάριό του γιὰ τὸ πρῶτο ἀπ' αὐτά: «Λαμπρὸν καὶ καλλιτεχνικόν, ἐξεργασμένον ὑπὸ ξυλογλύφων ἐργασθέντων 4 ἔτη (1801-1804)».

Ἀντίθετα, γνωστὸ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτη ποὺ κατασκεύασε τὰ ξυλόγλυπτα θυρόφυλλα τῆς θύρας ποὺ ὀδηγεῖ ἀπ' τὴ δεξιὰ στοὰ στὸ καθολικὸ τῆς μονῆς Προδρόμου, καὶ τὰ διακόσμησε μὲ ἔλεφαντοκόκκαλο. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν, τὰ φιλοτέχνησε ἡ «χειρ Κων/νου τοῦ Τραπεζουνταίου τὸ 1621».

Σπουδαῖο ἔργο μικροτεχνικῆς θεωρεῖται ἓνα μολυβδόβουλο ἄριστης διατήρησης τοῦ 12ου αἰῶνα, ποὺ παρουσιάζει: «κιονιδὸν καὶ ἐκατέρωθεν τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους ἰσταμένους ἀντωποὺς καὶ ἀνατείνοντας χεῖρας ἰκέτιδας. Ἐν τῷ μέσῳ δύο κυπάρισσοι, ἄνω δὲ κατ' ἐνώπιον τὸν Χριστὸν εὐλογοῦντα τοὺς ἁγίους δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν».

Ἡ παράσταση εἶναι ἀξιολογότατη γιὰ τὸν ἀγιογραφικὸ τύπο ποὺ εἰκονίζει, σπανιότατο στὴν τέχνη ἂν ὄχι μοναδικό.

Κανένα ἀρχαῖο κόσμημα γιὰ ἀνθρώπους ἢ ἀντικείμενα δὲν ξέρουμε νὰ βρέθηκε στὶς Σέρρες.

Βυζαντινὰ ὑπάρχουν ἄφθονα ἀπὸ φτηνὰ ὕλικά ἢ πολύτιμα μέταλλα, ἐκκλησιαστικὰ λειτουργικὰ σκευῆ, ποιμαντορικοὶ ράβδοι, σταυροί, κιβώτια θυμιάματος, ὀστεοθῆκες, λαβίδες, ποτήρια, δίσκοι, μανουάλια, γαμήλια στέφανα διακοσμημένα μὲ ρόδακες καὶ ἀνθέμια, ὠμοφόρια, ἐγγράρακτοι πολύτιμοι λίθοι, ἐξαπτέρυγα, ἄμφια, ἐπιτραχήλια, σάκκοι, ἐπιγονάτια κ.ἄ.

Ἐπίσης ὠραῖες πύλες διακοσμημένες μὲ πουλιὰ ποὺ τρῶν σταφύλια, Ἐπιτάφιοι λαμπροὶ καὶ χρυσοκέντητοι «πλήρεις μαργάρων».

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε δυὸ ἐξαπτέρυγα τῶν Ἀγίων Θεοδώ-

ρων ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπ' τὸν Κοντακόβ τὸ 1909 μὲ σμάλτινες εἰκόνες ποὺ ἀποτελοῦσαν κατὰ τὸν Κοντακόβ ὑπέροχα καὶ ἀντιπροσωπευτικὰ δείγματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης τοῦ 16ου αἰώνα.

Δύο παρόμοια ἑξαπτέρυγα ὑπῆρχαν καὶ στὴ μονὴ Προδρόμου, τῶν ἰδίων τεχνιτῶν, κατὰ τὸ Ζησίου: «ἔργα λεπτῆς τορευτικῆς τέχνης μὲ ἐγκουστική, ἀνεκτίμητα» ποὺ μαζί μὲ ἄλλα ἱερὰ σκευὴ καὶ ἄμφια (σταυρούς, ἀρτοφόρια, πολυέλαια, μανουάλια, θρόνους, εὐαγγέλια) πῆραν ἀπ' τὸ μοναστήρι οἱ Βούλγαροι τὸ 1917.

Στὶς Σέρρες, ὅπως μαθαίνουμε ἀπ' τὸν Παπασυναδινό, ἀνθοῦσε τὸν 17ο αἰώνα ἡ τέχνη τῆς χρυσοχοΐας. Μὰ καὶ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες ἦταν ξακουστὰ τὰ σερραϊκὰ κοσμήματα γιὰ τὴ λεπτὴ τους ἐπεξεργασία καὶ τὰ ποικίλα θέματά τους, ποὺ συνέχιζαν μιὰ παλιὰ καὶ πλούσια παράδοση.

Γνωστὸ εἶναι ἓνα κιβώτιο θυμιάματος τῆς μονῆς Προδρόμου, ἀπὸ ἐπίχρυσο ἀσήμι καὶ σμάλτο τοῦ 1612, ποὺ κατακρατεῖται στὸ Μουσεῖο Μπενάκη.

Ἐπίσης ἓνας ἀσημένιος καὶ καλλιτεχνικὰ δουλεμένος δίσκος τῆς Μονῆς τοῦ 1791, ποὺ στὸ κέντρο του εἰκονίζεται ὁ Πρόδρομος. Καὶ τὰ δυὸ εἶναι ἔργα ἄγνωστων καλλιτεχνῶν.

Τὴν ὑπογραφή κάποιου τεχνίτη «Χρήστου ἐξ Ἰωαννίνων» διαβάζουμε σὲ δυὸ ἀργυροντυμένες εἰκόνες τοῦ Προδρόμου ποὺ ὑπάρχουν στὸ ἴδιο μοναστήρι καὶ εἶναι τῆς ἴδιας περιόδου ἐποχῆς.

Τέλος σὲ χρυσοκέντητο ἐπιτάφιο μέτριας τέχνης τοῦ 19ου αἰώνα, ποὺ σώζεται στὸν Ἅγιο Ἀντώνιο Σερρῶν, διαβάζουμε πὼς ἔγινε: «Διὰ χειρὸς Ἀποστόλου Χατζῆ Βαδέτης».

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε δυὸ λόγια καὶ γιὰ τὸ βιβλιογραφικὸ ἐργαστήριο τῆς Μονῆς Προδρόμου, ποὺ οἱ φιλοτεχνημένες σταχώσεις τῶν βιβλίων του μὲ τοὺς συνηθισμένους στὰ χειρόγραφα τῶν Σερρῶν μετάλλινους γόμφους στάθηκαν περιώνυμες.

Λειτουργῆσε ἀπὸ τὸ 1333 καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς καλλιτέχνες, καλλιγράφους καὶ διακοσμητές, ὅπως ὁ Νεῖλος, ὁ Νεοκαισαρίτης, ὁ Κυπριανὸς κ.ἄ.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὴ ἡ ομάδα τοῦ Κοσμᾶ στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰώνα, ποὺ ἡ τεχνικὴ της φανερώνει σὲ ὅλη τὴ σύλληψη ἓνα πνεῦμα νεωτερικό, διατηρεῖ ὅμως ὡς αὐτὴ τὴ μεταγενέστερη ἐποχὴ, τὴν παλιὰ τεχνικὴ τῆς βυζαντινῆς στάχωσης μὲ παραστάσεις κρίνων, δικεφάλων ἀετῶν, λιονταριῶν κλπ.

Οἱ τακτικοὶ βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ ἀντιγραφεῖς τῶν χειρογράφων, συχνὰ ἑξοχοὶ τεχνίτες, θυμίζουν ἀπὸ κάποια ἄποψη τοὺς ἀττικοὺς ἀγγειογράφους (Λίνος Πολίτης).

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Δείγματα ζωγραφικῆς δὲν ἔχουμε ἀπ' τὴν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα στὶς Σέρρες. Οὔτε πλαστικά καὶ ζωγραφικά κοσμήματα ὅπως τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, ἀρχιτεκτονικά μέλη, ἐπιπλα κλπ.

Θραύσματα ἀγγείων, ὅπως εἶδαμε, βρέθηκαν στὴν Ἀκρόπολη πολλά. Μὰ σὲ κανένα δὲν ὑπῆρχε γραπτὴ παράσταση.

Ἀντίθετα περισώθηκαν πολλὰ βυζαντινὰ ἀγγεῖα μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ σμάλτινο ἐπίστρωμα, τὰ σχηματοποιημένα μοτίβα, τὶς φυτικές διακοσμήσεις καὶ τοὺς ζωηροὺς χρωματισμούς.

Μὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀγγεῖα δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα πὼς εἶναι ἐγγώριας παραγωγῆς. Μοναδική μας ἔνδειξη γιὰ νὰ ὑποθέσουμε κάτι τέτοιο εἶναι ἡ πληροφορία πὼς ὁ χώρος αὐτὸς λεγόταν ἐπὶ τουρκοκρατίας «Τσιανακτσιτικός», δηλαδή τόπος ὅπου κατασκευάζονταν ἀγγεῖα, καὶ ὁ διπλάνος του μαχαλὰς «Τσιομπλέκ Ντερέ», ποὺ σημαίνει συνοικία ἀγγειοπλαστῶν.

Ἡ ζωγραφικὴ παρουσίασε ἀκμὴ στὶς Σέρρες κατὰ τὸ μεσαῖωνα καὶ ἀργότερα μέχρι τὶς μέρες μας. Ὁ Παπασυναδινὸς στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα μιλάει γιὰ ἓναν στοριστὴ, δηλαδή ζωγράφο, ποὺ ἰστόρησε τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

Κέντρο σπουδαῖο μᾶς ἀδιάλειπτης ζωγραφικῆς κίνησης ὑπῆρξε τὸ μοναστήρι τοῦ Προδρόμου, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1275 καὶ ἀνακαινίστηκε τὸ 1300-1333. Ὁ τσάρος τῆς Σερβίας Ντουσιάν ὅταν κυριεύσε τὶς Σέρρες τὸ 1345 προστάτεψε τὸ Μοναστήρι. Εὐνοια ἔδειξαν πρὸς αὐτὸ καὶ οἱ Τοῦρκοι. Στὸ μοναστήρι ὑπάρχουν εἰκονογραφίες τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνα ποὺ εἶναι ἀπ' τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες στὴ χώρα μας.

Πρόκειται γιὰ συνθέσεις σχηματοποιημένες διακοσμητικά, μὲ βαθιὲς ἐκφραστικὲς ἐναλλαγές, πρόσωπα γεμάτα ζωὴ καὶ ἰσχυρὴ πλαστικότητα, ποὺ ἡ εὐγένεια τῶν μορφῶν, ἡ κλασικότητα τοῦ σχεδίου, οἱ ἤρεμες κινήσεις, ἡ βαθιὰ ἰδιαίτερα ἔκφραση πόνου καὶ ἐγκαρτέρησης, τοποθετοῦν τὶς πηγές τους στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ 13ου αἰῶνα, καὶ θυμίζουν ζωηρὰ τὶς περίφημες τοιχογραφίες μερικῶν σέρβικων μοναστηριῶν (Σοπότσιανης 1265).

Οἱ τοιχογραφίες προπαντὸς στοὺς δυὸ νάρθηκες καθὼς καὶ στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔχουν ἀνυπολόγιστη ἀξία. Γιατὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι παρουσιάζουν σπάνιες παραλλαγές στὶς στερεότυπες θρησκευτικὲς φόρμες καὶ μοναδικὲς πρωτοτυπίες στὶς λεπτομέρειες τῶν συνθέσεων, μᾶς βοηθοῦν, παρ' ὅλες τὶς βάρβαρες ἀναζωγραφήσεις ποὺ παραμόρφω-

σαν καὶ κάλυψαν πολύτιμα ἔργα τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, νὰ γνωρίσουμε τὴ ζωγραφικὴ ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ Θεσ/νίκη καὶ πορεύτηκε στὴ Μακεδονία γενικότερα.

Δὲν ξέρομε τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων τοῦ Μοναστηριοῦ. Ἡ μοναστικὴ τακτικὴ τῆς ἄκρας ταπεινότητος, δὲν ἐπέτρεπε στοὺς καλλιτέχνες νὰ βάζουν τίς ὑπογραφές τους. Ἡ παράδοση ἀναφέρει σὰν ἕναν ἀπ' αὐτοὺς τὸν Πανσέληνο. Ἐνα εἶναι βέβαιο. Πῶς ὁ ἄγνωστος ζωγράφος τῆς Μονῆς Προδρόμου ἀνήκει στὸν κύκλο τῶν λαμπρῶν ζωγράφων τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνα.

Στὸ Μοναστήρι ὑπάρχουν καὶ τοιχογραφίες καλλωπιστικὲς ποὺ δὲν ἔχουν θέματα θρησκευτικά. Ὁ Ζησίου τὸ 1914 γράφει μὲ εὐμένεια: «Ζωγράφος τις τὴν τέχνην ἐν τῇ Δύσει ποὺ παιδευθεὶς, οὐχὶ πολὺ ἀδέξιος, ἔχει κοσμήσει λήγοντος τοῦ 18ου αἰῶνος τὸ ἐστιατόριον». Μὲ μεγαλύτερο ἐνθουσιασμὸ μιλάει γιὰ τὴν τέχνη τοῦ Νεδέλκου ὁ Κουντιάδης, ἴσως γιὰ τὴ ζωγραφικὴ αὐτὴ ἔδινε μιὰ νότα χαρούμενη καὶ νεωτεριστικὴ (εὐρωπαϊκὴ) στὴ βαριὰ βυζαντινὴ ἀτμόσφαιρα τῆς μονῆς: «Τὸ 1795 ἀνεκαινίσθη ἡ αἴθουσα τοῦ ἡγουμενείου τῆς Μονῆς ἢ λεγομένη “Συνοδικὸν” διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τῶν κυρίων Τσερτσήδων Σερραίων, ἐζωγραφήθη δὲ εἰς τοὺς τοίχους παρὰ τινὸς θαυμαστοῦ ζωγράφου Νεδέλκου».

Ὁ Νεδέλκος ὑπογράφει τὴν τοιχογραφία ἑμμετρα παραθέτοντας ἕνα πολυστίχο ποίημα: «Ἐζωγραφήθη δὲ παρὰ τοῦ θαυμαστοῦ ζωγράφου Νεδέλκου τοῦ ἀγγίνοος καὶ ιστοριογράφου».

Ὁ Νεδέλκος ἀνήκει πιθανότατα στὴ γνωστὴ μεγάλη οἰκογένεια Νεδέλκου τῶν Σερρῶν ποὺ ἔδωσε στὴν πόλη μας κι ἄλλους ζωγράφους μὰ προπαντὸς πολλοὺς δασκάλους ὡς τίς μέρες μας.

Στὴν ἴδια τραπεζαρία εἶναι ἀναρτημένη καὶ μιὰ εἰκόνα τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', ἄγνωστου ζωγράφου, ἢ μόνη κατὰ τὸν Ζησίου ποὺ ἀποδίνει πιστὰ τὴ μορφή τοῦ ἔθνομάρτυρα, ἀποτελώντας ἔτσι πολυτιμώτατο κειμήλιο τοῦ μοναστηριοῦ.

Εἰκόνες ἀνώνυμων καλλιτεχνῶν ὑπάρχουν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου καὶ Ἁγίας Μαρίας τῶν Σερρῶν. Τέτοιες εἰκόνες εἶναι:

Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἔργο θαυμαστὸ τοῦ 14ου αἰῶνα.

Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ. Θαυμάσια εἰκόνα μὲ ἔντονη ἐκφραστικότητα, ξεχασμένη στὸ γυναικωνίτη τοῦ ναοῦ, ἴσως τοῦ 14ου αἰῶνα, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους.

«Μήτηρ Θεοῦ ἢ ὀδηγήτρια». Ἔργο ἐξαιρετικῆς τέχνης, δυστυχῶς ἀναζωγραφισμένη. Φαίνεται τοῦ ἴδιου τεχνίτη μὲ τὴν προηγούμενη, ποὺ ἔδωσε στὰ μελιχρὰ μάτια τῆς Παναγίας μοναδικὴ γλυκύτητα.

Ἡ Ἁγία Μαρίνα. Καὶ ἡ εἰκόνα αὐτὴ δυστυχῶς ἀναζωγραφισμένη, προέρχεται ἀπ' τὸ κατεδαφισμένο σήμερα σκευοφυλάκειο τῆς παλιᾶς Μητροπόλης.

Ἐξαιρετα δείγματα τῆς μεταγενέστερης σερραϊκῆς ζωγραφικῆς ἔχουμε καὶ σὲ πολλὰς ἐκκλησίας τῶν Σερρῶν. Στὸν Ἅγιο Γεώργιο Κρουονερίτη, μιὰ εἰκόνα τῆς Παναγίας Παντάνασσας τοῦ 1634, εἶναι ἐξαιρετο δείγμα τῆς λεγόμενης Κρητικῆς Σχολῆς με δυτικὴ ἐπίδραση. Ἡ Παναγία πίσω ἀπ' τὴ συγκρατημένη γραμμὴ καὶ τὸ αὐστηρὸ ὄφρος, ἀναδίνει μιὰ ὑπέροχη στοργικὴ ζεστασιὰ ποὺ ὀλοκληρῶνεται με τὸ λύγισμα τῆς κεφαλῆς τοῦ βρέφους πρὸς τ' ἀριστερά. Ἡ σύνθεσις τελειώνεται με μικρὰς ἀντιθετικὰς γραμμὰς, ἐμφανίζοντας μιὰ Παναγία ἐκπληκτὴ ἀπ' τὸ θαῦμα ποὺ τὸ μελετᾷ στραμμένη πρὸς τὰ μέσα της κι ἓνα Χριστὸ ποὺ κοιτᾷ κατάματα τοὺς ἀνθρώπους.

Μιὰ δευτέρη εἰκόνα στὴν ἴδια ἐκκλησία, τοῦ Χριστοῦ Σωτήρα, φτιαγμένη χωρὶς ἀμφιβολία ἀπ' τὸν ἴδιο τεχνίτη, ἀποπνέει ἓνα ζωντανὸ αἶσθημα καλωσύνης καὶ αὐστηρότητας, παρ' ὅλη τὴν ἐπίδραση τῆς κακῆς συντήρησης καὶ τῆς πολυκαιρίας πάνω της.

Τοιχογραφίες καὶ φορητὲς εἰκόνες μεταγενέστερες, ποὺ ἔχουν ὑπογραφὰς ζωγράφων, ὑπάρχουν ἀρκετὲς σὲ ὅλες τὶς ἐκκλησίες τῶν Σερρῶν.

Σὲ εἰκόνα τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τοῦ 1757 «Χεῖρ Ἰωάννου Σαμίου».

Στὴ Λιόκαλη, σὲ εἰκόνα 1812 «Χεῖρ Ἰωαννικίου Ἰορδάνου Βίτο».

Στὴν Ἁγία Κυριακή, σὲ εἰκόνα τοῦ 1850 «Ἰακώβου Νικολάου» καὶ τοῦ 1852 «Διὰ χειρὸς Ἀθανασίου Ζωγράφου υἱοῦ Χρήστου ἐκ κωμοπόλεως Κρουσόβου». Σὲ μιὰ τρίτη τέλος με χρονολογία 1858 «Χεῖρ Μιχαήλ».

Στὸν Ἅγιο Γεώργιο Κρουονερίτη, σὲ εἰκόνες με χρονολογία 1864: «Διὰ χειρὸς Γιακουμῆ Ἰακώβου Ν. Μελενικίου». Ἐπίσης σὲ δύο εἰκόνες τοῦ 1865 καὶ 1867 οἱ ἐπιγραφὰς: «Ἔργον Ἱερεμίου μοναχοῦ ἐκ Μέργιαν» (= ἡ Λυγαριὰ Νιγρίτας). Σὲ ἄλλη: «Χεῖρ Ἱερομονάχου Ἰγνατίου 1865».

Στὸν Προφῆτη Ἥλία, σὲ μιὰ εἰκόνα τοῦ 1875 με τὴ Γέννησι τοῦ Χριστοῦ, ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή Πασχάλης Ἀθ. Εἶναι μιὰ πρωτότυπη σύνθεσις, πλημμυρισμένη με πρωτόγονη ἀπλότητα, αἰσθητικὴ συντομία, παιδικὴ φρεσκάδα καὶ μεγάλῃ ἐκφραστικῇ δυνάμει. Ἔργα τοῦ Πασχάλη ὑπάρχουν καὶ σὲ ἄλλες ἐκκλησίες τῶν Σερρῶν. Ὅπως στοὺς Μεγάλους Ταξιάρχες με χρονολογία 1877 καὶ ὑπογραφή «ἔργον τοῦ Π.Α. Μόκοβας», ἐπίσης στὸν Ἰωάννη Θεολόγο σὲ εἰκόνα τοῦ 1899: «Ἔργον Πασχάλη Ἀθ. Μόκοβα, Δοβιστινοῦ».

Πρόκειται γιὰ ἓνα λαϊκὸ ζωγράφο με πηγαῖο ταλέντο ἀπ' τὸ χωριὸ Ἐμμ. Παπᾶ.

Στὸν Προφῆτη Ἥλία: «Χ. Γ. Στεργίου ἐκ Κοζάνης, 1881». Σὲ ἄλλη

εἰκόνα: «Ἔργον Σταύρου Νικολάου Δέμπρελης, τὸ χωρίον Λαζωροπολίτης, 1901» καὶ σὲ τρίτη τοῦ 1888 «Διὰ χειρὸς Σταύρου Νικολάου Δέμπρελης ἐκ Λαζωρ...».

Στὸν Ἰωάννη Θεολόγο: «Χεῖρ Γρηγορίου Ζωγράφου τοῦ ἐκ Στρωμνίτης 1882».

Στοὺς Μεγάλους Ταξιάρχες: «Ἔργον Σεραφεῖμ Β. Σεραφεῖμ, Ζωγράφος. Σέρρας 1887».

Στὸν Ἰωάννη Θεολόγο σὲ εἰκόνα τοῦ 1893: «Χεῖρ Στεργίου Ζωγράφου. Κοζανίτη». Σὲ ἄλλη τοῦ 1915: «Διὰ χειρὸς Παΐσιου μοναχοῦ Κυθηραίου».

Στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους: «Ἔργον Δημ. Β. Γραμμένου (ἐρασιτέχνου) 1908».

Στοὺς Μεγάλους Ταξιάρχες ἢ ἐπιγραφή: «Ἐν Ἁγίῳ Ὄρει 1920. Ἐκ τοῦ ἀγιογραφικοῦ ἐργαστηρίου Χρυσοστόμου Μ. Κελλιώτου». Σὲ δύο ἄλλες εἰκόνες τοῦ 1925 καὶ 1926: «Διὰ χειρὸς Παναγιώτου Γεωργιάδου καὶ Στέλιου Παπαδοπούλου».

Στὸν Ἰωάννη Θεολόγο: «Βασ. Δ. Γραμμένου, 1930» καὶ σὲ ἄλλη «Ἔργον Δημητρίου Ζωγράφου Μυτιληνέου».

Στὸν Ἅγιο Ἀντώνιο, σὲ τρεῖς εἰκόνες τοῦ 1827: «Χεῖρ Κυριαζῆ ἔξ Αἰνίου» καὶ στὸν Ἅγιο Βλάσιο σὲ εἰκόνα τοῦ 1828: «Τέχνην μὲν ἠδὲ Κυριαζῆ Αἰνίτου. Χάριν δὲ Παντάνακτος ἔξ ὕψους φέρει».

Ἕνας μέγας Ἕλληνας ζωγράφος ἦταν καὶ ὁ Λόγης Κίμωνας. Γεννήθηκε στὶς Σέρρες τὸ 1805. Σπούδασε στὸ Βουκουρέστι καὶ Μόναχο. Στὴν Ἀθήνα ἐξέθεσε ἔργα του κατὰ τὴ διεθνή ἐκθεση τοῦ 1903. Ἀπὸ τὰ γνωστότερα του ἔργα εἶναι: «Ὁρφεύς», «Τὸ παλιὸ τραγούδι», «Φθινόπωρο στὸ δάσος», «Αὐτοπροσωπογραφία» κ.ἄ.

Ἄλλος σπουδαῖος ζωγράφος ποὺ θεωρεῖται Σερραῖος, μὲ διεθνή φήμη, καθηγητὴς τῆς σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν καὶ Ἀκαδημαϊκὸς ἦταν καὶ ὁ Οὐμβέρτος Ἀργυρός.

Ἐξοχο ἔργο τέχνης ἦταν τὸ ψηφοθέτημα τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου μὲ τὴν περίφημη διπλὴ παράσταση τοῦ Χριστοῦ, ποὺ κοσμοῦσε μέχρι τὸ 1913 τὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ τῆς παλαιᾶς Μητρόπολης.

Ἡ ὑψηλὴ ποιότητα στὴν πλαστικὴ ἐπεξεργασία, ἡ βαθεῖα ἐκφραστικότητα καὶ γενικὰ τὸ ὄφος καὶ ἡ αἰσθητικὴ της δὲν ἐπέτρεπαν εὐκολὰ νὰ ἀποφανθεῖς ἂν προέρχεται ἀπ' τὴ σχολὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἀπὸ τὴν ἀριστουργηματικὴ αὐτὴ ψηφιδωτὴ σύνθεση, μιὰ ἀπ' τὶς χαρακτηριστικότερες τῆς βυζαντινῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν πιθανότερα τοῦ 15ου αἰῶνα, δὲν ἀπόμειναν παρὰ ἐλάχιστα ψήγματα στὸ ναὸ καὶ ἕνας

Ἐπίστολος, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο Σερρών, κὶ αὐτὸς ἄσχημα συναρμολογημένος.

ΠΟΙΗΣΗ

Ἡ ἀρχαιότερη ποιητικὴ δημιουργία στὴν πόλη μας εἶναι ἓνα δεκάστιχο ἐπίγραμμα, χαραγμένο πάνω σὲ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο, ποῦ ὑπάρχει στὴ συλλογὴ τοῦ σερραίου ὀδοντογιατροῦ Ἀλέκου Χατζηλία. Θρηνεῖ τὸ θάνατο μιᾶς νέας γυναίκας ποῦ πέθανε στὸν τοκετό.

Εἶναι ἀριστοτεχνικὸ καὶ ἰσάξιο μὲ τὰ καλύτερα ἐπιτύμβια ποιήματα τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας: *Σώστρατος ὁ σπείρας, Τιμῶ δ' ἐμὲ γείνατο μάτηρ Σωπάτραν στυγερόν δ' ἤλυθον εἰς Αἴδαν οὐπω λυσάμενα μογεράν ὠδίνα λοχείας ἀλλ' ἐῆ νυμφιδίω παπτομένη τὰ θαλάμου. Οἰκτρὰ δ' ἐδάκρυσεν Νικόστρατος. Τοκείεσα τὰν ἐκκαϊδεκέτιν κλπ.*

Τοὺς ἀμέσους κατοπινοὺς αἰῶνες καλύπτει ἡ διακοπὴ. Μὰ κατὰ τὸ μεσαῖωνα, ὁ ἔμμετρος λόγος κυριολεκτικὰ ἀνθίζει καὶ ἀποτυπώνεται πάνω σὲ μέλη σπιτιῶν καὶ ναῶν, σὲ πλάκες ἐγκαινίων, σὲ βρύσες, ἀγωγούς, μνημεῖα, προπαντὸς μέσα σὲ βιβλία.

Δεκάδες τέτοια στιχουργήματα, συνήθως ἄτεχνα καὶ ἀπλοϊκά, ἔχω περιλάβει στὸν Α' τόμο τῆς ἱστορίας μου. Ἐνδιαφέροντα ποιήματα συνέθεσε ὁ περίφημος μητροπολίτης Σερρών Νικήτας (1050-1066 μ.Χ.). Ἐνα πολύστιχο ποίημά του μὲ τίτλο «Στίχοι περὶ γραμματικῆς» ποῦ ἀναφέρει ὁ Κρουμπάχερ, ἀρχίζει ἔτσι:

Καιρὸς μὲν ὕπνου καὶ καθεύδειν ἦν δέον·

Ἄλλ' οὖν δι' ὑμᾶς, παῖδες ἀγρυπνητέον.

Ἦ νῦξ δὲ τοῦ νῦ λῆξιν ἐξεταζέτω.

Πᾶν λῆγον εἰς ὦν, συλλαβὴν ἔχον μίαν

τηρεῖ τὸ μακρόν, ὃν γένους τῶν ἀρρένων...

Ἐνας ἄλλος μητροπολίτης Σερρών, ὁ κτήτορας τῆς Λιόκαλης Γεννάδιος (1517-1537 μ.Χ.), συνέθεσε ἔμμετρα τὴν εἰδικὴ ἀκολουθία στὴ μνήμη τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Οἱ στίχοι του εἶναι ζωντανοὶ καὶ τεχνικοί:

Σερρῶν προμάχοις προσαυδῶ τὰ χαριστήρια

ταῖς Θεοδώροις τοῖς κοινοῖς καὶ τῷ ὀνόματι

σὺν τῷ αἵματι τῷ Τήρωνι, Στρατηλάτη.

Ἄλλ' ὡς ἔχοντες τὴν δόξαν ἀτελεύτητον

ἐκ κινδύνων τηρεῖτε Μακεδόνας τε

ἵνα κράζωμεν ὑμῖν, χαῖρε ζεῦγος Πανάγιον.

Ἄριστο ποίημα, ποῦ ἀποπνέει ἀληθινὴ συγκίνηση, ὑπάρχει καὶ τοῦ μητροπολίτη Σερρών Θεοφάνη, χαραγμένο τὸ 1608 πάνω στὸν τάφο τοῦ

ἀδελφοῦ του Ἀθανασίου μητροπολίτη Δράμας:

† *Εὐσεβίης ἱερὸν στόμα, ἢδ' ἀρετῶν θεῖον κρᾶμα:*
καὶ σοφίης τὸ καλὸν βάρβιτον Ἀθανάσιον:
Μακεδονία ἐνθάδε χωνεύει πορτιτρόφος αἶα:
καλύπτει μισάον ποιμένα. Φεῦ Δράμα!

Τὰ ποιήματα ποὺ ἀνθολογήσαμε, προέρχονται ἀπὸ μορφωμένους ἱεράρχες. Ὑπάρχουν ὁμοίως καὶ στίχοι ἄτεχνοι καὶ ἀφελεῖς, ὅπως αὐτοὶ τοῦ μητροπολίτη Σερρῶν Δανιὴλ ποὺ ἔγραψε τὸ 1646 πάνω σὲ ἓνα ἀφιέρωμά του:

Τοῦ ἀρχιθύτου Δανιήλ, Σερρῶν δὲ ἐπαρχίας
Μεγάλων Θεοδώρων τε Ἀγίων ἐκκλησίας
ὅστις τὸ ἀφιέρωσε ψυχῆς τε σωτηρίας
νὰ εἶναι μετὰ θάνατον αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας.

Μιὰ ἄλλη κατηγορία ἀδέσποτων ποιημάτων μὲ πανελλήνια διάδοση καὶ πολλές παραλλαγές ποὺ δίνουν ἱατρικὲς συμβουλές, ἱστορικὲς πληροφορίες, ἐκφράζουν κατάρες γι' αὐτὸν ποὺ τυχὸν θὰ κλέψει τὸ βιβλίον ἢ ἀνακούφιση γιὰ τὸ τελείωμα τοῦ χειρόγραφου, ἀφθονεῖ στὰ σερραϊκὰ παλιὰ βιβλία.

Ὅσπερ ξένοι χαίροντες ἰδεῖν πατρίδα
οὕτως καὶ οἱ γράφοντες βιβλίου τέλος.

Σερραῖος ποιητῆς στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα, εἶναι ὁ Βασίλης Καφταντζῆς δάσκαλος, μουσικὸς καὶ ἀργότερα γιατρός.

Ἐξέδωσε τὸ 1894 μιὰ συλλογὴ ποιημάτων μὲ τίτλο «Ποιητικὴ ἠχώ». Ἡ ἀναγγελία τῆς ἐκδοσης καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βιβλίου δραχμὲς 5 ὑπάρχει στὸ βιβλίον τοῦ Ἀστερίου Γουσίου «Τὸ Παγγαῖο καὶ τὰ κατ' αὐτὸ χωρία. Ἀθῆναι 1894».

Ἐξέδωσε ἐπίσης τὸ 1909 τὴ «Βάρβιτο», μουσικὸ βιβλίον ἀφιερωμένο στὸν ἔθνομάρτυρα Μητροπολίτη Δράμας Χρυσόστομο.

Περιέχει συλλογὴ μουσικῶν κομματιῶν, Μπάχ, Μπετόβεν, Μότσαρτ, Σοῦμπερτ κ.ἄ. ποὺ τὰ μετέφερε ἀπ' τὴν εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ στὴ βυζαντινὴ γιὰ χρῆση τῶν ἑλληνοδιδασκάλων, ποὺ τότε δὲν ἤξεραν νὰ διαβάσουν τὰ δυτικὰ φθογγόσημα.

Περιέχει ἐπίσης καὶ μερικὰ δικά του ποιήματα μελοποιημένα (ὕμνους, βαρκαρόλες κλπ.).

Ἀξιόλογα ποιήματα ἔγραψε ὁ καθηγητῆς στίς Σέρρες ἀπὸ τὸ 1911 Τάσος Γαλδέμης, καὶ ὁ στρατιωτικὸς Νίκος Στρατάκης.

Ἐνα ποίημα μάλιστα τοῦ τελευταίου γιὰ τὴν κατοπινὴ γυναῖκα του Ἀθηνᾶ Δούμπα τὸ 1913 μὲ τίτλο «Ἔχουν οἱ Σέρρες ὁμορφιές», μελοποιή-

θηκε ἀπ' τὸν ἀρχιμουσικὸ τῆς στρατιωτικῆς μπάντας Κώστα Παναγόπουλο καὶ τραγουδιέται μέχρι σήμερα στὶς Σέρρες.

Σχετικὰ μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, εἶναι περίεργο, μὰ διασώθηκαν ἐλάχιστα καὶ ἀπ' αὐτὰ τὰ περισσότερα εἶναι ξενόφερτα.

Μνήμες ἱστορικῆς διασώζουσι καὶ μερικὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐμπνευσμένα ἀπ' τὸ Μακεδονικὸ Ἀγώνα.

Ἀπὸ τὸ Δυτικομακεδόνα Γιώργο Σιμῶτα, ποὺ πέθανε φέτος (1986) σὲ ἡλικία 93 ἐτῶν, ἔμαθα μὴ ἀγνωστη στροφή τοῦ τραγουδιοῦ γιὰ τὸν Καπετὰν Μητρούση, ποὺ τὸ διδάχτηκε κρυφὰ στὴν Γ' τάξη τοῦ Δημοτικοῦ Σχολεῖου Βογατσικοῦ:

*Ἄν εἶσαι μπάς κομσέρης λοχίας καὶ καλὸς
τὸ βόλι ποὺ σοῦ στέλνω νὰ τὸ δεχτεῖς καλῶς...*

Ἐνα ἄλλο γνωστὸ λαϊκὸ τραγούδι, ποὺ μνημονεύει τὸν ἀπαγχονισμὸ στὶς Σέρρες τὸ 1907 τοῦ Νίκου Παναγιώτου, λέει:

*Ἀπ' τὸ Ἀγγίνιο στὰ Σέρρας μέσα
Νίκο, δὲν ἔλπιζα νὰ κρεμαστεῖς
ὄλα τ' ἀδέλφια μ' ὄλα τὰ μέσα
Νίκο μ', δὲν ἴσχυσαν ν' ἀθωωθεῖς.*

ΘΕΑΤΡΟ

Ἀρχαῖο θέατρο δὲ βρέθηκε στὶς Σέρρες. Μιὰ ἐπιγραφή στὸ Μουσεῖο Σερρῶν ποὺ ἀναφέρει θέατρο ἀφιερωμένον στὸ Δία, Ρώμη καὶ σ' ἕναν ἀκόμα ἀγνωστὸ θεό, θὰ πρέπει νὰ μεταφέρθηκε ἀπὸ κάποιον ἐρειπιώνα τῆς περιοχῆς Νιγρίτας.

Μνημονεύεται Ἴπποδρόμιο στὴν πόλη κατὰ τὴν ὄψιμη βυζαντινὴ περίοδο, μὰ ἀγνωστε ποῦ ἦταν· πιθανὸν στὴν περιοχὴ Ἁγίου Ἀντωνίου.

Ὁ Παπασυναδινὸς ἀναφέρει τὸ 1620 πὼς διδασκόταν στὸ σχολεῖο ἀπὸ ἕναν παπᾶ, ὁ Ἀριστοφάνης. Μὰ εἶναι ἀπίθανο νὰ παιζόταν καὶ τὸ ἔργο του.

Λαϊκὰ δρώμενα λειτουργοῦσαν μόνο τὶς Ἀποκριές. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα ὄμιλοι ὀργανωμένων μασκαράδων εἶναι γνωστὸ πὼς χόρευαν δημόσια τὸ γαϊτανάκι.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔχουμε καὶ τὶς πρῶτες θεατρικῆς παραστάσεις ἀπὸ ὀργανωμένους ἐρασιτεχνικοὺς θιάσους.

Ἔτσι ὁ «Ὁμιλος Ἐρασιτεχνῶν Τερψιχόρη», μὲ πρόεδρο τὸν Ι. Πανταζῆ καὶ μαέστρο τὸν Νίκο Παπαναστασόπουλο, ἔδωσε τὸ 1906 στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς «Γρηγοριάδας» καλλιτεχνικὴ ἐσπερίδα καὶ τὴν ἴδια χρονιά θεατρικὴ παράσταση μὲ τὸ ἔργο «Οἱ πειραταὶ τῆς Ἀβάνας».

Τὸ 1907 οἱ μαθήτριες τοῦ Παρθεναγωγείου «Γρηγοριάς» ἀνέβασαν στὴ θερινὴ σκηνὴ τοῦ ΟΡΦΕΑ τὴν «Γκόλφω» τοῦ Περесиιάδη. Ἐπαιξαν: Μαρία Πέννα, Μαριάνθη Κεχαγιά, Κούλα Ἀποστόλου, Πηνελόπη Γάλβα, Κλεονίκη Βλάχου καὶ Μαρίκα Σγουροῦ. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ σύλλογος ΟΡΦΕΑΣ, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ 1905, ὀργάνωσε θεατρικὸ τμήμα ποὺ δίνει παραστάσεις ὄχι μόνο στὶς Σέρρες μὰ καὶ σὲ πολλὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς.

Γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ θιάσου καὶ τῆ διδασκαλία του κλήθηκε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Προξενεῖο Σερρῶν ὁ μεγάλος ἠθοποιὸς Αἰμίλιος Βεάκης.

Ἀνάμεσα στὰ ἔργα ποὺ ἀνέβηκαν τότε μὲ τὴ σύμπραξη καὶ τῆς ἠθοποιοῦ Ἀντιγόνης Γονίδου, ἦταν ἡ «Τόσκα», «Ὁ ἔνοχος», «Οἱ λησται» τοῦ Σίλλερ κ.ἄ.

Ὁ Βεάκης, γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ ἔξοδά του, ἐπειδὴ ἡ ἀμοιβὴ του ἦταν πενιχρή, ἔκαμε στὶς Σέρρες καὶ τὸν ἀγιογράφο.

ΜΟΥΣΙΚΗ

Αἰῶνες ὀλόκληρους κάτω ἀπ' τὴ δουλεία οἱ Σερραῖοι, δέχτηκαν τὴν ἐπίδραση τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ ἄλλοι Ἑλληνες. Καὶ ἦταν φυσικό. Οἱ ἀρχαῖες μελωδίες ποὺ ἀκούγονταν ἄλλοτε στὶς ὀρχήστρες τῶν Θεάτρων καὶ στὰ Ὠδεῖα, εἶχαν σβῆσει ἀπὸ καιρὸ, οἱ χοροὶ τῆς φωνητικῆς μουσικῆς καὶ τῶν κιθάρων καὶ αὐλῶν, δὲν ἦταν πιά γιὰ τὸ λαὸ οὔτε μακρινὴ ἀνάμνηση, «χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά».

Ξενόηδες κραυγὲς γέμιζαν νύχτα μέρα τὸν ἀέρα, μόνο ἡ θρησκεία ντυμένη αὐστηροῦς ἀσκητικοῦς κανόνες φυλάκισε τὶς βυζαντινὲς ψαλμωδίες μέσα σὲ κρυφὰ σχολεῖα καὶ κατακόμβες. Στὶς μητροπόλεις, τὰ χορωδιακὰ διδασκῆρια καὶ στὰ μοναστήρια οἱ μουσικὲς σχολές ἦταν ὅλες ἱερατικές.

Ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα, ἐποχὴ διαφωτισμοῦ, ἀναπτύσσεται καὶ ἡ μουσικὴ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη. Μὰ οἱ Ἑλληνες ἀπὸ ἄγνοια καὶ ἴσως προκατάληψη θρησκευτικῆ, ἀρχικὰ δὲν τὴν ἀποδέχονται. Ἀλλὰ ἡ ἀντίδραση αὐτὴ δὲ θὰ κρατήσῃ γιὰ πολὺ.

Ἡ πρώτη ὀργανωμένη πολυφωνικὴ χορωδία σὲ ὄλο τὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, σύμφωνα μὲ τὰ δυτικὰ πρότυπα, ποὺ ἐκτελοῦσε μουσικὲς συνθέσεις Γερμανῶν ἰδιαιτέρως συνθετῶν, ἔγινε ἀπὸ τὸν Μαρούλη στὸ Διδασκαλεῖο Σερρῶν τὸ 1882.

Μουσικοὶ ποὺ συντέλεσαν στὴν καταπληκτικὴ ἄνθηση τῆς μουσικῆς στὶς Σέρρες κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ἦταν ὁ Κώστας Σγουρός, μουσικοδιδάσκαλος στὴν Ἀστικὴ Σχολὴ καὶ στὴ Γρηγοριάδα ποὺ σπούδασε μουσικὴ στὴ Γερμανία, ὁ Γιάννης Βαῖου καὶ ὁ Νίκος Παπαναστασόπουλος.

Ὁ Σγουρός, μεγάλο μουσικὸ ταλέντο, δίδαξε στοὺς Σερραῖους καὶ ἑλληνικοὺς χοροὺς, συρτό, πεντοζάλη, καλαματιανό, τσάμικο, τράτα, μπάλλο κ.ἄ.

Στὴ Γρηγοριάδα ὁ ἴδιος ὀργάνωσε τετράφωνη χορωδία τόσο ἄρτια, ὥστε ὁ Παγιαρὲς νὰ γράψει πὼς τέτοια τραγούδια ποὺ ἄκουσε στὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Σερρῶν μόνο στὰ καλύτερα ἐκπαιδευτήρια τῶν Παρισίων εἶχε ἀκούσει.

Πλήρεις φιλαρμονικὲς τὴν ἴδια ἐποχὴ (ἀρχὲς 20οῦ αἰώνα) εἶχαν ὀργανώσει ὁ «Ὁμιλὸς Ἑρασιτεχνῶν Τερψιχόρη» (εἶχε τὰ γραφεῖα του στὸ σπίτι τῆς Πετσάκινας, συνοικία Ἁγ. Νικολάου Μποστταντζήδων), τὸ Γυμνάσιο καὶ ἀργότερα ὁ «ΟΡΦΕΑΣ».

Ὡστόσο ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα νὰ κυριαρχεῖ ὁ τουρκικὸς ἀμανὲς με συνοδεία βιολιοῦ ἢ ὑπόκρουση σαντουριοῦ.

Οἱ βιολιτζήδες, ἰδιαίτερη τάξη, κυρίως γύφτων, μουσικῶν λαϊκῆς τουρκικῆς μουσικῆς, καλοῦνταν στὰ ὄλονύχτια γλέντια τῶν μπέδων ποὺ διασκεδάζαν με ταχυδακτυλουργοὺς, νάνους, γελωτοποιοὺς καὶ μισόγυμνες χορεύτριες.

Ἐνας ἀπ' τοὺς διάσημους αὐτοὺς «βιολιτζήδες» ἦταν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Σερραῖος Θωμᾶς, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔλεγαν πὼς κατέβαζε με τὸ δοξάρι του ἀηδόνια.

Οἱ πλουσιότεροι Σερραῖοι, γιὰ τοὺς γάμους καὶ γιορτές τους μετακαλοῦσαν ἀπ' τὴ Θεσσαλονικὴ ὀρχήστρες ἐγχόρδων με ἄρπες, μὰ οἱ φτωχοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ διασκεδάζουν με τὰ παραδοσιακὰ ὄργανα, ζουρνά, νταούλι, βιολί, σαντούρι, ζῖλια, μασιάδες, μπουζούκι, γκάντα κλπ.

Κατὰ τὸ 1906-1907 στὸ ἐξοχικὸ κέντρο «Ἄιφελ» τοῦ Μπέλα, κοντὰ στὴ γέφυρα τῆς Λιόκαλης, ἔπαιζε βιεννέζικη ὀρχηστρα ἐγχόρδων με πιάνο. Κατὰ τὸ 1911 στὸ ἐξοχικὸ κέντρο τοῦ «Χρήστου» ὀρχήστρα πνευστῶν καὶ ἐγχόρδων με συνοδεία ἄρπας καὶ διευθυντὴ τὸν Ἀθηναῖο μουσικὸ Μαλακάση.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας σὲ ἐξοχικὸ κέντρο κοντὰ στὴ γέφυρα τοῦ Τσέλιου, παιάνιζε τὰ καλοκαιρινὰ ἀπογεύματα τῆς Παρασκευῆς ἢ στρατιωτικὴ φιλαρμονικὴ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ποὺ κατὰ τὴν ἐπιστροφή της στοὺς στρατῶνες τῆς Καμενίκιας διέσχισε τίς κεντρικὲς ἑλληνικὲς συνοικίες με ἐμβατήρια συνήθως γερμανικά, ὅπως τὸ «I-smir marsi» κ.ἄ.